

ДИГИТАЛНАТА ФИНАНСОВА ГРАМОТНОСТ ЗА ФИНАНСОВО ВКЛЮЧВАНЕ

Елена Ставрова

Югозападен университет „Неофит Рилски“ (България)

Резюме. Все по-сложните финансови услуги изискват по-висока финансова грамотност от хората на всяка възраст. Според Джералд Епщайн (Epstein, 2018) финансиализацията означава „нарастващата роля на финансовите мотиви, финансовите пазари, финансовите участници и финансовите институции в работата на местната и международната икономика“ – процес, оказал безпрецедентно влияние върху живота на домакинствата и работата на реалния сектор. Едновременно с това, след световната финансова криза (2007 – 2008 г.) и пандемията от COVID-19, значението на адаптивното икономическо поведение и финансовата грамотност нараства съществено. Недостатъчната финансова осведоменост увеличава уязвимостта на инвеститорите към икономически сътресения, независимо от техния произход. Паралелно с това либерализацията на финансовите пазари и провежданите реформи прехвърлят все по-голяма отговорност за финансовите решения от държавните институции и работодателите към отделните икономически агенти и домакинствата.

Отчитайки важната роля на финансовата грамотност и нейната еволюция в дигитална финансова грамотност страните от OECD и България (Р България, 2024) са разработили стратегии за финансова грамотност поради нарастващото ѝ значение и поставяйки я като част от системата за национална сигурност в контекста на ефектите, които предизвикват трусовете във финансовата система.

Поради това финансовата грамотност, и особено нейната дигитална компонента, се утвърждава като ключова предпоставка за вземането на информирани финансови решения от хората и домакинствата. Оценкаването на нейното равнище създава основа за изграждането на ефективна система за формиране на знания, умения и компетентности у подрастващите и младите хора, необходими за адаптивно поведение в динамична и рискована финансова среда.

Ключови думи: дигитална финансова грамотност; финансова дигитална екосистема; стратегии за финансова грамотност

JEL: C93, D81, D91, G53, J13

Финансовата грамотност като елемент от поведенческата рационалност

Значителен дял от икономическата теория се основава на твърдението, че индивидите се държат по рационален начин и че цялата налична информация е вградена и достъпна за всички участници в инвестиционния процес при вземането на решения за покупка на инвестиционни инструменти. В този контекст икономическата наука е направила значителни теоретични интервенции в стремежа да обясни поведението им и възможностите за рационални решения и справящо се поведение, когато действа в условията на т.нар. Black swan събития. Както твърдят Ставрова, Паскалева и Янкова (2020), със стремеж за оптимално съотношение „риск – печалба“, избягване на риска и минимизиране на загубите. Поведенческата психология намира най-висока оценка във финансовата област, особено когато същата даде обяснение на такива като споменатите по-горе събития.

За утвърждаването на поведенческите финанси допринася засиленият акцент върху поведенческите фактори, влияещи върху решенията на икономическите агенти вместо върху предположението за напълно ефективни пазари. Постепенно те се превръщат във важно допълнение към традиционната финансова теория и намират широко приложение в университетското обучение. В този контекст поведенческата финансова дейност се изразява в способността на инвеститорите да разпознават и ограничават собствените си поведенчески отклонения или да отчитат отклоненията на останалите участници при вземането на инвестиционни решения.

Морис Але поставя под съмнение класическата теория за очакваната полезност чрез известния „Парадокс на Allais“, който показва, че при избор в условия на риск хората системно предпочитат сигурния резултат пред статистически по-изгодната, но несигурна алтернатива (Allais, 1979). Това отклонение от рационалния избор поставя началото на по-задълбоченото изследване на психологическите фактори при финансовите решения.

По-нататъшното развитие на поведенческата икономика е свързано с изследванията на Даниел Канеман и Амос Тверски, които доказват, че когнитивните отклонения оказват съществено влияние върху начина, по който индивидите възприемат риска и оценяват вероятностите. Техните изследвания показват, че хората често надценяват малко вероятните събития и подценяват по-вероятните, което води до систематични отклонения от рационалното финансово поведение.

В същото време, хипотезата за ефективните пазари на (Fama, 1970) приема, че цените на финансовите активи отразяват цялата налична публична информация. Според В. Ценков (2011) появата на нова информация нарушава това равновесие и обяснява динамиката на финансовите пазари. Оттук следва, че способността на икономическите агенти да обработват информацията и да оценяват риска, придобива все по-голямо значение.

Развитието на финансовите технологии и нарастващата сложност на финансовите продукти допълнително засилват необходимостта от висока финансова и дигитална финансова грамотност. Както подчертава М. Паскалева (Paskaleva, 2022), управлението на финансовите рискове все по-тясно се свързва с дигитализацията на финансовите услуги и глобализацията на капиталовите потоци.

Екосистемен подход за изграждане на дигитална финансова грамотност

В настоящото изследване е възприет екосистемният подход като концептуална рамка за анализ на дигиталната финансова грамотност. За разлика от традиционния подход, който разглежда отделните фактори самостоятелно, екосистемният подход анализира взаимодействието между всички участници в дигиталната финансова среда – финансовите институции, образователната система, регулаторните органи, технологичните компании и потребителите. По този начин дигиталната финансова грамотност се разглежда като резултат от функционирането на цялата екосистема, а не единствено като индивидуална характеристика. Инвестициите в образование, дигитални компетентности и финансова култура създават положителни ефекти върху управлението на риска, качеството на финансовите решения и финансовото включване.

Екосистемният подход се основава на разбирането, че устойчивото развитие на дигиталната финансова среда зависи от ефективното взаимодействие между всички участници в нея. В този смисъл, дигиталната финансова екосистема представлява интегрирана среда, в която финансовите институции, FinTech и BigTech компаниите, регулаторните органи, образователните институции и потребителите функционират като взаимосвързани елементи, обменящи информация, финансови ресурси и технологични решения.

Ефективността на подобна екосистема се определя не само от степента на технологична развитост, но и от наличието на надеждна цифрова инфраструктура, оперативна съвместимост между отделните платформи, високо равнище на киберсигурност, ефективна регулаторна рамка и доверие между участниците. Именно взаимодействието между тези компоненти създава условия за предоставяне на сигурни, достъпни и иновативни финансови услуги и за разширяване на финансовото включване.

В контекста на дигиталните финанси управлението на екосистемата обхваща координацията на технологичните платформи, обмена и защитата на данните, управлението на финансовите потоци, интегрирането на платежни услуги и осигуряването на съответствие с регулаторните изисквания. Развитието на подобна среда изисква висока степен на оперативна съвместимост между отделните участници, така че потребителите да получават сигурен, непрекъснат и ефективен достъп до дигитални финансови услуги.

Следователно дигиталната финансова екосистема следва да се разглежда не като съвкупност от отделни технологии, а като интегрирана система от институции, цифрова инфраструктура, регулации и потребители. В тази система дигиталната финансова грамотност изпълнява ролята на свързващ елемент, който позволява на отделните участници ефективно да използват предоставените финансови услуги, да оценяват свързаните с тях рискове и да вземат информирани финансови решения.

Развитието на дигиталните финансови екосистеми се определя в значителна степен от пазарните лидери, които чрез технологични иновации оказват влияние върху финансовите пазари и ускоряват трансформацията на различни индустрии, включително BigTech компаниите, търговските вериги и финансовите конгломерати (Stavrova et al., 2021a, 2021b). Интегрирането на B2B решения, корпоративни приложения и данни в единна екосистема създава условия за автоматизация на бизнес процесите и повишаване на организационната ефективност.

Дигитализацията на финансовите услуги разширява достъпа до финансиране и финансови продукти, особено за домакинства и предприятия с ограничен достъп до традиционни финансови институции, като по този начин насърчава финансовото включване (Stavrova, 2021; Beirne, 2022). Наред с технологичните фактори, финансовата грамотност остава ключова предпоставка за ефективното използване на дигиталните финанси. Изследване на Университета в Инсбрук показва, че равнището на финансова грамотност се формира под съвместното влияние на образователната система и семейната среда, като математическата подготовка и ранната финансова социализация оказват съществено въздействие върху способността за вземане на информирани финансови решения (Razen, 2023).

Екип от Азиатската банка за развитие е проучил и е открил значителен положителен и причинно-следствен ефект на финансовата грамотност върху използването на цифрови финанси. Това се оказало особено важно за домакинствата с по-добра финансова сигурност и по-високи доходи, младите хора, жените и семействата в градските райони. В допълнение, екипът е разгледал проблемите на ендемичността, като използвал инструментална променлива и включил набор от демографски, социално-икономически и географски променливи. Също така са проучени различни механизми, чрез които финансовата грамотност насърчава използването на цифрови финанси. Анализът на нивото на финансова грамотност показва, че то може допълнително да стимулира дигиталните финанси чрез увеличаване на достъпа до информационни и комуникационни технологии и цифровото доверие и толерантност към нови технологии (Yang, Wang et al., 2020). Нарастващата финансиализация на реалната икономика и развитието на все по-сложни финансови инструменти значително увеличават необходимостта от високо равнище на финансова

грамотност сред икономически активното население. Тази необходимост се засили още повече след световната финансова криза от 2007 – 2008 г., когато либерализацията на финансовите пазари и институционалните реформи прехвърлиха все по-голяма отговорност за финансовите решения от държавата и работодателите към отделните граждани и домакинства.

Според ОИСР финансовата грамотност представлява съвкупност от знания, умения, нагласи и поведение, които позволяват на индивидите да вземат разумни финансови решения и да постигат устойчиво финансово благосъстояние (OECD, 2020). В този смисъл тя обхваща три взаимосвързани компонента.

– **Финансови знания** – разбиране на основни финансови концепции, като бюджетиране, спестяване, инвестиране, кредитиране, лихвени проценти, данъци и финансов риск.

– **Финансови умения** – практическо прилагане на тези знания при управление на личните финанси, планиране на разходите, спестяванията, задлъжнялостта и инвестициите.

– **Финансово поведение** – изграждане на устойчиви финансови навици и отговорно отношение към управлението на доходите, разходите и дългосрочното финансово планиране.

Анализирайки тази структура и предвид подчертаната роля на семейната среда, неизменно се откроява ролята на образователната система, т.е. необходимостта от комплексен подход, включващ професионални експерти, учители и заинтересовани институции, които с общи усилия да постигнат адекватност в подготовката на бъдещите клиенти на тези институции за функционирането в условията на дигиталната финансова екосистема.

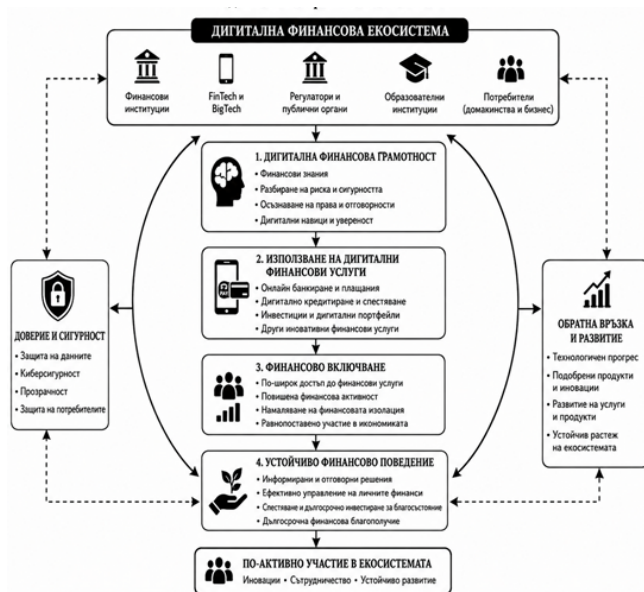
Въз основа на разгледаните теоретични постановки може да бъде изведена концептуална връзка между дигиталната финансова екосистема, равнището на дигитална финансова грамотност и поведението на потребителите. Дигиталната финансова грамотност не следва да се разглежда единствено като индивидуална характеристика, а като резултат от взаимодействието между образователната среда, финансовите институции, технологичната инфраструктура, регулаторните механизми и доверието на потребителите. Същевременно придобитите знания и дигитални компетентности влияят върху готовността за използване на финансови технологии, върху оценката на рисковете и върху способността за вземане на информирани финансови решения.

В този контекст е разработен концептуален модел, който представя последователното взаимодействие между дигиталната финансова грамотност, използването на дигитални финансови услуги, финансовото включване и формирането на устойчиво финансово поведение.

Предложеният модел показва, че дигиталната финансова екосистема формира институционалната, технологичната и образователната среда, в която се

развива дигиталната финансова грамотност. Финансовите знания, дигиталните умения, осъзнаването на риска и доверието създават предпоставки за по-активно и по-сигурно използване на дигитални финансови услуги. Разширяването на достъпа до онлайн банкиране, дигитални плащания, кредитиране, застраховане и инвестиционни инструменти, от своя страна, стимулира финансовото включване и намалява ограниченията пред участието на отделните потребители в съвременната финансова система.

Крайният резултат от това взаимодействие е формирането на устойчиво финансово поведение, изразяващо се във вземане на информирани решения, отговорно управление на личните финанси, рационална оценка на риска и сигурно използване на дигиталните технологии. Същевременно моделът включва и обратна връзка, тъй като повишеното доверие, натрупаният потребителски опит и по-активното участие във финансовата екосистема създават стимули за последващи иновации, развитие на финансовите услуги и усъвършенстване на механизмите за защита на потребителите.

Фигура 1. Авторски концептуален модел на взаимовръзката между дигиталната финансова грамотност, използването на дигитални финансови услуги, финансовото включване и устойчивото финансово поведение в дигиталната финансова екосистема

Източник: Авторска разработка.

Предложеният модел показва, че дигиталната финансова екосистема формира институционалната, технологичната и образователната среда, в която се развива дигиталната финансова грамотност. Финансовите знания, дигиталните умения, осъзнаването на риска и доверието създават предпоставки за по-активно и по-сигурно използване на дигитални финансови услуги. Разширяването на достъпа до онлайн банкиране, дигитални плащания, кредитиране, застраховане и инвестиционни инструменти, от своя страна, стимулира финансовото включване и намалява ограниченията пред участието на отделните потребители в съвременната финансова система.

Крайният резултат от това взаимодействие е формирането на устойчиво финансово поведение, изразяващо се във вземане на информирани решения, отговорно управление на личните финанси, рационална оценка на риска и сигурно използване на дигиталните технологии. Същевременно моделът включва и обратна връзка, тъй като повишеното доверие, натрупаният потребителски опит и по-активното участие във финансовата екосистема създават стимули за последващи иновации, развитие на финансовите услуги и усъвършенстване на механизмите за защита на потребителите.

Дигитална финансова грамотност

Дигиталната финансова грамотност представлява съвкупност от знания, умения и компетентности, необходими за ефективното използване на дигитални технологии при достъпа и управлението на финансови услуги (Chetty et al., 2018). Нейното развитие е неразривно свързано с наличието на подходяща дигитална инфраструктура и широкото разпространение на финансовите технологии (FinTech), които разширяват достъпа до финансови продукти и услуги за домакинствата и бизнеса и подпомагат финансовото включване.

Недостатъчната дигитална финансова грамотност ограничава рационалното използване на дигиталните финансови услуги и повишава несигурността и недоверието на потребителите. Изследвания показват, че ниските равнища както на финансова, така и на дигитална грамотност намаляват готовността за използване на дигитални финансови услуги (Rastogi, Singh, Prakash, Vazirani & Tiwari, 2022). Поради това изграждането на дигитална финансова грамотност все по-често се разглежда като елемент от корпоративната социална отговорност и като предпоставка за устойчивото развитие на финансовите институции.

Методология и организация на изследването

Емпиричното изследване е реализирано чрез описателен количествен дизайн с използване на стандартизирана анкетна карта. В анализа са приложени методите на сравнителния и икономическия анализ, статистическите и графичните методи, както и системният подход при обработката и интерпретацията на данните.

Анкетното проучване е проведено сред студенти от икономически специалности в Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, и Университета „Александър Хувани“ – Елбасан, Албания, в периода март – май 2024 г. Въпросникът включва две групи въпроси: демографски характеристики на респондентите и въпроси, оценяващи знанията, нагласите и практическото използване на дигиталните финансови услуги.

Изследването е насочено към оценка на дигиталната финансова грамотност и възприемането на дигиталната финансова екосистема чрез следните изследователски въпроси:

– **RQ1.** Използват ли студентите дигитални канали за достъп до финансови услуги и кои услуги предпочитат?

– **RQ2.** Кои са основните затруднения при използването на дигитални финансови услуги?

– **RQ3.** До каква степен студентите оценяват рисковете, свързани с финансовите операции в дигитална среда?

– **RQ4.** Кои фактори според тях биха подобрили достъпа и ефективността на дигиталната финансова екосистема?

Проведеното изследване е съобразено с целите на Националната стратегия за финансова грамотност и допринася към оценката на компетентностите, разглеждани в международните изследвания на PISA.

За целите на емпиричното изследване е разработена авторска анкетна карта, конструирана в съответствие с изследователската теза, поставените цели и формулираните изследователски въпроси. Нейната структура обхваща основните измерения на дигиталната финансова грамотност и използването на дигитални финансови услуги, като позволява комплексна оценка на знанията, уменията, нагласите и поведенческите характеристики на респондентите. Освен това чрез нея се събира информация за възприеманите рискове при финансовите операции в дигитална среда, предпочитаните дигитални финансови услуги и факторите, които според анкетираните оказват влияние върху развитието и ефективното функциониране на дигиталната финансова екосистема. Структурата и съдържанието на анкетната карта са представени в таблица 1.

Таблица 1

Групи показатели за оценка на дигиталната финансова грамотност	Подгрупи от показатели за оценка на дигиталната финансова грамотност
1. Социално-демографски профил	Възраст: Пол: Занятие: Ниво на доходите:
2. Използване на дигитални финанси	Видове използвани услуги Редовно използвани услуги Честота на използването Предимства за често използване
3. Използвани дигитални методи за плащане	Кои методи на разплащане Фактори, определящи избора на метод на разплащане Срещани предизвикателства при използване на дигитални разплащания
Информираност и доверие	Познания за блокчейн технологии и криптовалути Доверие при управление на лична финансова информация Фактори, определящи равнището на доверие
5. Финансови цели и планиране	Инструменти или приложения за бюджетиране, спестяване или инвестиране Постигат ли се финансовите цели, наличие на предизвикателства, свързани с използването на дигитални инструменти за инвестиране и спестяване
6. Сигурност и поверителност	Идентифициране на заплахи за сигурността Използване на мерки за защита на информацията Реализирани пробиви в сигурността или кражба на самоличност
7. Съответствие с нормативните изисквания	Познаване на регулаторната рамка на дигиталните финанси Оценка на ефективността на защитата
8. Бъдещи тенденции	Очаквани иновации Предизвикателства пред дигиталните финанси в близко бъдеще
9. Общо удовлетворение	Удовлетвореност от ползването на дигитални финансови услуги Възможности за подобряване на ефективността и разширяване на достъпа до ползване на дигитални финансови услуги

Източник: Авторска разработка.

Анализ на резултатите от анкетното проучване

Резултатите от емпиричното изследване очертават профила на изследваната съвкупност и разкриват характерни особености в използването на дигиталните финансови услуги. В извадката преобладават жени (68%), което съответства на половата структура на студентите в икономическите специалности. По възраст доминират представителите на поколение Z (82%), следвани от поколението Millennials (15%), докато дялът на поколение X е незначителен (3%). Тази възрастова структура определя сравнително високата степен на дигитална активност и положителното отношение към използването на финансови технологии.

Получените резултати показват, че дигиталните финансови услуги вече са неразделна част от ежедневието на анкетираните. Най-широко приложение намират онлайн банкирането и дигиталните разплащания, като повече от половината респонденти използват подобни услуги ежедневно. Основните предимства, които студентите свързват с дигиталните финанси, са бързината на извършване на операциите и удобството при достъпа до финансови услуги. Почти всички използват банкови карти, докато дигиталните портфейли все още имат ограничено разпространение.

Въпреки високата степен на използване на дигитални финансови услуги сигурността остава водещ фактор при избора на финансов доставчик. Значителна част от анкетираните определят киберрисковете, техническите неизправности и възможните нарушения на информационната сигурност като основни заплахи пред функционирането на дигиталната финансова екосистема. Фактът, че повече от една трета от респондентите вече са били обект на инцидент, свързан с информационната сигурност, обяснява високите изисквания към регулаторите и финансовите институции за гарантиране на надеждна защита на потребителите.

Проучването показва също, че знанията за криптовалутите и блокчейн технологиите все още са ограничени. Независимо че близо половината от анкетираните познават тези технологии, практическото им приложение остава сравнително ниско. Това потвърждава необходимостта от разширяване на обучението по дигитални финанси, особено по отношение на новите финансови технологии и дигиталните активи.

Доверието към дигиталните финансови услуги се основава предимно на репутацията на финансовите институции, прилаганите механизми за сигурност и добрата финансова дисциплина. Същевременно резултатите показват, че потенциалът на дигиталните инструменти за бюджетиране, финансово планиране и инвестиране все още не се използва в пълна степен. Това до голяма степен се обяснява със социално-икономическия профил на изследваната съвкупност, тъй като преобладаващата част от анкетираните са студенти, които все още не разполагат със стабилни доходи от трудова дейност или предприемаческа активност.

Въпреки опасенията относно киберсигурността анкетираните демонстрират високо доверие в бъдещото развитие на дигиталната финансова екосистема. Основните очаквания са насочени към повишаване на сигурността, ускоряване обработката на финансовите операции и разширяване предлагането на дигитални финансови продукти, включително дигитално кредитиране и дигитално застраховане. Като основни външни рискове се възприемат политическата нестабилност и потенциалните нарушения във функционирането на дигиталната инфраструктура.

Повече от половината от участниците оценяват положително функционирането на съществуващата дигитална финансова екосистема. В същото време, най-често посочваната предпоставка за нейното бъдещо развитие е повишаването на финансовата грамотност, следвана от подобряване на телекомуникационната инфраструктура и засилване на мерките за информационна и киберсигурност. Тези резултати показват, че развитието на дигиталните финансови услуги следва да се основава не само на технологични иновации, но и на целенасочени политики за изграждане на финансови компетентности.

Обобщение по изследователските въпроси

Получените емпирични резултати позволяват да бъдат формулирани следните изводи по поставените изследователски въпроси.

RQ1. Студентите използват активно дигитални канали за ежедневни финансови операции, като онлайн банкирането и дигиталните плащания са най-разпространените услуги. Използването на дигитални инструменти за инвестиране остава ограничено.

RQ2. Основните предизвикателства пред потребителите са свързани с киберрисковете, техническата надеждност на системите и политическата несигурност. Въпреки положителното отношение към финансовите институции доверието остава силно зависимо от нивото на сигурност.

RQ3. Респондентите демонстрират реалистична оценка на рисковете при финансовите операции в дигитална среда и определят защитата на личните данни, сигурността на трансакциите и надеждността на инфраструктурата като основни приоритети.

RQ4. Най-важните предпоставки за повишаване ефективността на дигиталната финансова екосистема са развитието на финансовата грамотност, подобряването на дигиталната инфраструктура и усъвършенстването на механизмите за киберсигурност.

Изводи

Резултатите от проведеното изследване потвърждават, че успешното функциониране на дигиталната финансова екосистема зависи не само от технологичното развитие, но и от подготовката на нейните потребители. Финансо-

вата грамотност, дигиталните компетентности и доверието в институциите формират взаимосвързани предпоставки за ефективно и сигурно използване на дигиталните финансови услуги. Следователно политиките за развитие на дигиталните финанси следва да бъдат съпътствани от системни мерки за повишаване на финансовата грамотност, усъвършенстване на регулаторната рамка и укрепване на киберсигурността, което ще съдейства за устойчивото развитие на дигиталната финансова екосистема и за повишаване на финансовото включване.

Можем да формулираме и **следните изводи** относно ползите от включване на младите – поколение Z, в дигитална финансова екосистема.

- По-бързото усвояване на финансовите технологии от поколенията Z и Millennials. Финансовите посредници могат да внедрят нови технологии по начини, които преди са били твърде сложни и неуправляеми, което им позволява да се възползват напълно от облачните услуги, което ще подобри скоростта и сигурността при работа в екосистемата.

- Генериране на нови източници на приходи за участниците. Интеграцията на екосистемата създава нови потоци от приходи и позволява на ползвателите да проследяват и анализират широкообхватни данни за потребителите, които да достигнат до останалите звена на дигиталната финансова екосистема. Те могат да използват тези данни, за да създават нови продукти и услуги с повишена стойност.

- Намалени разходи с по-добри бизнес процеси. Дигиталната трансформация и създаването на дигитална екосистема подобряват ефективността на работния процес и работните взаимоотношения с клиенти и партньори в екосистемата. Автоматизираните процеси на данни и повишената ефективност в целия бизнес също намаляват оперативните разходи.

При създаването на интегрирана дигитална финансова екосистема е важно включените в нея звена да останат отворени за промяна. Дигиталната трансформация се фокусира върху актуализиране на финансовите услуги и продукти, процесите и силните страни в една организация чрез използване на техните текущи технологии. Това актуализиране не може да продължи, ако звеното не желае да приеме всички потенциални промени.

Препоръчителните практики за създаване и поддържане на стабилна и ефективна дигитална финансова екосистема включват следното.

- Преосмисляне на бизнес модела. Бизнес процесите, стиловете на управление, филтрите, договорите и каналите на управление за информацията трябва да бъдат преоценени, за да се определи дали са подходящи достатъчно.

- Насърчаване на отворена култура на сътрудничество. Една добре композирана, успешна дигитална финансова екосистема разчита на силна комуникация и сътрудничество между звената в нея. Показателно е сътрудничеството между лицензиращите и контролните и надзорни институции за нейната

устойчивост, от една страна, и от друга – постоянните усилия на предоставящите дигитални финансови услуги да ги представят пред масовата публика, подчертавайки позитивите от това.

– Събиране на голям брой различни партньори. Дигиталните финансови екосистеми трябва да черпят опит от други индустрии. Следователно колкото повече партньори има една екосистема и от колкото повече индустрии идват, толкова по-силна и по-продуктивна ще бъде екосистемата. Анализът на Средната екосистема има около 27 партньора, но най-успешните екосистеми имат по-близо до 40 (Jacobides et al., 2019).

– Създаване на силна потребителска база. В повечето случаи най-успешните дигитални екосистеми се създават и контролират от лидери на пазарен дял – компании с най-висок марж на печалба на своя специфичен пазар, защото тези организации са в най-добра позиция да привлекат партньори с необходимите умения и финансиране.

– Създаване на по-голям глобален обхват. Географският обхват на дигиталната екосистема е друга характеристика на нейния успех. Подобно на това, че е важно да се съберат голям брой партньори, също е изгодно да си сътрудничат през множество географски, езикови и културни бариери. Средните екосистеми често имат партньори на пет места, докато успешните цифрови екосистеми често покриват 10 или повече държави (BCG, 2019).

– Прилагане на иновативни технологии като резултат от мащаба. Остарелият софтуер, неуспешните връзки и тромавите центрове за данни ще възпрепятстват споделянето и следователно иновациите. Най-успешните дигитални екосистеми притежават достатъчен капацитет, за да инвестират в най-новите и най-добри технологии на пазара, както и в хората, които са се посветили да научат за най-новите цифрови възможности.

REFERENCES

- Allais, M. (1979). Expected utility hypotheses and the Allais paradox. In: M. Allais & O. Hagen (Eds.). *Expected Utility Hypotheses and the Allais Paradox*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-015-7629-1>.
- Bansal, P. (2019). Conceptual framework for digital financial literacy. *International Journal of Management and Applied Science*, 5(12).
- BCG. (2019). *What Does a Successful Digital Ecosystem Look Like?* Boston Consulting Group.
- Beirne, J., & Fernandez, J. (2022). *Harnessing Digitalization for Sustainable Economic Development: Insights for Asia*. Asian Development Bank Institute.
- CGAP. (n.d.). *What is Financial Inclusion?* <https://www.cgap.org/financial-inclusion>
- Chetty, K., Qigui, L., Gcora, N., Josie, J., Wenwei, L., & Fang, C. (2018). Bridging the digital divide: Measuring digital literacy. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 12, Article 2018-23.
- Epstein, G. A. (2018). *The Political Economy of Central Banking*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788978415>.
- Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383 – 417. <https://doi.org/10.2307/2325486>.
- Jacobides, M. G., Cennamo, C., & Gawer, A. (2019). *What does a successful digital ecosystem look like?* Boston Consulting Group.
- OECD. (2020). *Recommendation of the Council on Financial Literacy*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/cf1d9c93-en>.
- Paskaleva, M. (2022). Finansovite derivati – osnovni instrumenti pri konstruirane na efektivni sistemi za ranno preduprezhdenie za finansovi krizi. *Godishnik na VUARR*, VII. [In Bulgarian].
- Razen, M., Aschenwald, M., & Huber, A. (2023). *Determinants of Financial Literacy and Behavioral Bias among Adolescents*. University of Innsbruck Working Paper 2023-01.
- Smet, D., De Reuver, M., & Bouwman, H. (2015). *Innovation Ecosystem Perspectives on Financial Services Innovation*. Lappeenranta University of Technology.
- Stavrova, E., et al. (2020). Black Swan Event: An Evidence from China's Economic Effects. *Proceedings of CBU in Economics and Business*, 133 – 141. <https://doi.org/10.12955/peb.v1.30>.
- Stavrova, E., et al. (2021a). Digitization – The New Paradigm of a 21st Century Business. *Economics and Management*, 18(1), 128 – 136.
- Stavrova, E., et al. (2021b). The digital transformation in the service of business. *Economics and Management*, 18(1), 128 – 136.

- Szekely, G. J., & Richards, D. (2004). The St. Petersburg paradox and the crash of high-tech stocks in 2000. *The American Statistician*, 58(3), 225 – 231.
- Tsenkov, V. (2011). Hipotezata za efektivnite pazari i globalnata finansova kriza – po primera na indeksite SOFIX, DJIA i DAX. *Ikonomicheski izsledvaniya*. [In Bulgarian].
- Yang, J., Wang, Y., et al. (2020). Digital finance and financial literacy: An empirical investigation of Chinese households. *ADB Working Paper Series*.
- Rastogi, T., Singh, B., Prakash, N., Vazirani, K., & Tiwari, A. (2022). Digital financial literacy among adults in India: Measurement and validation. *Cogent Economics & Finance*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2132631>.
- Zlateva, D. (2016). Online Marketing and Its Role in Promoting the Use of Banking Services. *Entrepreneurship*, 4(1), 87 – 99.

DIGITAL FINANCIAL LITERACY FOR FINANCIAL INCLUSION

✉ **Dr. Elena Stavrova, Assoc. Prof.**
Faculty of Economics
South-West University “Neofit Rilski”
66, Ivan Mihailov Street
Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: stavrova@swu.bg